

طراحی مدل توسعه کسب و کارهای کوچک و متوسط با تاکید بر نقش اقتصاد مقاومتی

داود هداوند^۱، نادر نادری^{۲*}، بیژن رضایی^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۲۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۴/۰۱

چکیده

کسب و کارهای کوچک و متوسط از راهکارهای بسیار مؤثر و اساسی جهت توسعه همه جانبه یک کشور محسوب می‌شوند. از طرفی اقتصاد ایران برای رسیدن به اهداف توسعه‌ای غیر از مشکلات ساختاری در فرآیندهای داخلی، با تحریم‌های اقتصادی نیز مواجه است و گفتمان اقتصاد مقاومتی با تعریف تقویت توانمندی‌های درونی برای غلبه بر فشارهای خارجی و به عنوان نسخه‌ای بومی، می‌تواند رویاروی این مسائل قرار گیرد. پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی است و از روش تحقیق کیفی به شیوه نظریه داده‌بنیاد ساختارمند بهره می‌برد. جامعه آماری پژوهش، مدیران، متخصصین و صاحبان کسب و کارهای کوچک و متوسط استان لرستان بودند که از بین آن‌ها ۱۸ نفر با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند از نوع گلوله برفی انتخاب شدند. برای گردآوری داده‌های تحقیق از مصاحبه نیمه ساختارمند استفاده شد. فرایند گردآوری داده‌ها تا سطح اشباع نظری ادامه یافت. تجزیه و تحلیل کیفی داده‌ها با استفاده از روش کدگذاری سه مرحله‌ای اشتراوس و کوربین (۱۹۹۰) انجام شد. مدل به دست آمده از این پژوهش نشان داد؛ مقوله اصلی که به توسعه کسب و کار کوچک و متوسط در استان لرستان منجر می‌شود، طرح توسعه مقاومتی است. در این میان، عوامل علی مؤثر در این فرایند شامل مؤلفه‌های شرایط دسترسی و برنامه‌ریزی؛ عوامل زمینه‌ای شامل بهبود فضای کسب و کار؛ عوامل مداخله‌گر شامل مولفه‌های موانع و عوامل راهبردی نیز شامل مولفه‌های بکارگیری اقتصاد مقاومتی می‌شود. در نهایت با بکارگیری اقتصاد مقاومتی به‌عنوان راهبردهای توسعه کسب و کارهای کوچک و متوسط، شاهد توانمند شدن کارکنان، اثبات کارآمدی اقتصاد مقاومتی، رشد سرمایه‌گذاری در کسب و کار، مردمی‌سازی اقتصاد و توسعه فناوری در ایجاد کسب و کار خواهیم بود.

واژه‌های کلیدی: مدل کسب و کار، اقتصاد مقاومتی، کسب و کار کوچک و متوسط، نظریه داده‌بنیاد.

طبقه بندی JEL: A11، M10، M21.

^۱ دانشجوی دکتری، دانشکده اقتصاد و کارآفرینی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران.

^۲ دانشیار دانشکده اقتصاد و کارآفرینی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران. (نویسنده مسئول: n.naderi@razi.ac.ir)

^۳ استادیار دانشکده اقتصاد و کارآفرینی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران.

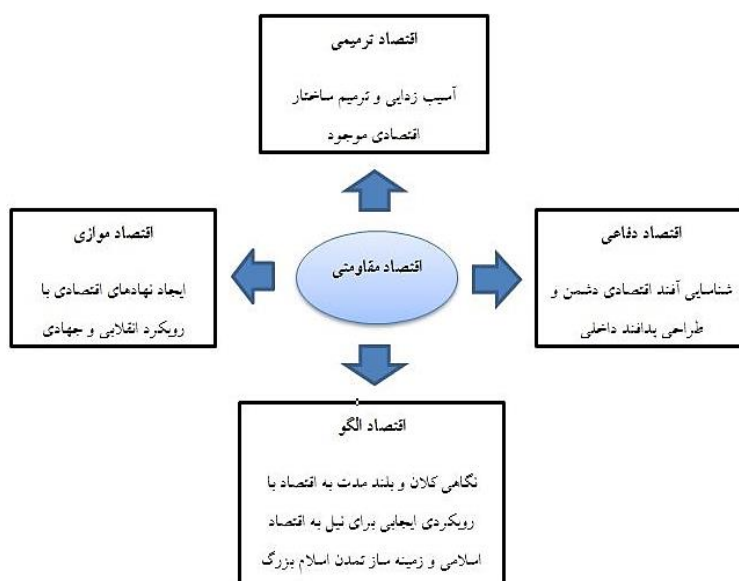
مقدمه

کسب و کارهای کوچک و متوسط ستون فقرات اقتصادی جامعه به شمار می‌روند زیرا موجب اشتغال، تولید، صادرات، کاهش فقر، توان اقتصادی و توسعه اقتصادی می‌گردند (ساین^۱ و همکاران، ۲۰۱۷: ۶۷۵). این کسب و کارها دارای مزایای متعددی نسبت به کسب و کارهای بزرگ هستند که از جمله می‌توان به نوآوری، اشتغال‌آفرینی و انعطاف‌پذیری بیشتر نسبت به صنایع بزرگ اشاره کرد. قدرت رقابت‌پذیری صنایع کوچک به علت پایین بودن قیمت کالاهای آن نسبت به کالاهای مشابه صنایع بزرگ به خاطر امکان تولید محصولات متنوع، پایین بودن هزینه تحقیق و توسعه، تبلیغات و بازاریابی بیشتر است (پاچاوا^۲، ۲۰۱۸: ۱۱۶). تجربه بسیاری از این کشورها نشان می‌دهد که شرکت‌های کوچک و متوسط به دلیل توانایی در کاهش نرخ بیکاری و تأثیر اجتماعی آن توانایی بالایی در توسعه ملی دارند (جینتینگ و همکاران^۳، ۲۰۱۹: ۱۱۴). به علت افزایش جمعیت و وجود جمعیت جوان تحصیل کرده جویای کار و همچنین نیروی کار عظیمی که به خاطر محدودیت‌های موجود بیکار مانده‌اند، به دلیل ماهیت و ویژگی‌های خاص شرکت‌های کوچک و متوسط از قبیل انعطاف‌پذیری فراوان در برابر تغییرات، قدرت رقابت، ظرفیت‌های فراوان برای بهبود عملکرد خود و دستیابی به اهداف برنامه‌ریزی شده با استفاده از منابع موجود، تشکیل و توسعه کسب و کارهای کوچک و متوسط به عنوان یک سیاست مهم در ایجاد مشاغل جدید و تسریع در بهبود اوضاع اقتصادی، مورد توجه بسیاری از کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه قرار گرفته است (مصلح شیرازی و خلیفه، ۱۳۹۸: ۷۰). اما در حدود ۲۰ درصد کسب و کارهای کوچک و متوسط در سال اول شکست می‌خورند و حدود ۵۰ درصد از شرکت‌ها ۵ سال دوام می‌آورند؛ که این امر به دلیل چالش‌ها و موانعی است که با آن مواجه هستند (سازمان سرشماری ایالات متحده آمریکا^۴، ۲۰۲۱: ۱). تجربه جهانی نشان می‌دهد تنها در شرایط مساعد کسب و کار، یک بنگاه می‌تواند به صورت کارا و بهینه عمل کند. در یک بیان ساده و روشن، می‌توان اذعان داشت که بخش قابل توجهی از امکان و زمینه‌های رشد اقتصادی هر کشور در گرو فضای کسب و کار مناسب در آن کشور است (حاجی‌میررحیمی و موسوی داویدجانی، ۱۴۰۰: ۴). بهبود کسب و کارهای کوچک و متوسط از دغدغه‌های صاحبان بنگاه‌ها و نیز مسئولین است. در چند دهه اخیر، تحریم‌های ظالمانه قدرت‌های استکباری یکی از موانع دستیابی به دانش فنی و فناوری روز دنیا در رشد و توسعه اقتصادی بوده‌اند که محل مناقشه جدی در کاهش رقابت‌پذیری بنگاه‌های اقتصادی قلمداد شده‌اند (رستمی و دیگران، ۱۴۰۰: ۶۱). لذا اقتصاد ایران بر سر راه رسیدن به اهداف سند چشم‌انداز با دو دسته مانع رو به روست: دسته اول مخاطرات و بحران‌های بین‌المللی و تحریم‌های اقتصادی دشمنان و از سوی دیگر مشکلات ساختاری و فرآیندهای داخلی اقتصاد ایران از جمله وابستگی به درآمدهای شکننده نفتی، نامناسب بودن فضای کسب و کار، بیکاری، رکود اقتصادی وجود دارد (محمدی و دیگران، ۱۳۹۶: ۲). بر همین اساس و به منظور تقویت درون‌زایی و افزایش تاب‌آوری اقتصادی، سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی با رویکردی جهادی، انعطاف‌پذیر، فرصت‌ساز، مولد، درون‌زا، پیشرو و برون‌گرا و شامل دوازده بند اصلی در بهمن ماه ۱۳۹۲ توسط مقام معظم رهبری ابلاغ شد (سیاست‌های کلی اقتصادی مقاومتی، ۱۳۹۲). اقتصاد مقاومتی یعنی اقتصادی که روند رو به رشد اقتصادی در کشور محفوظ بماند، همچنین آسیب‌پذیری

¹. Singh
². Pachava

³. Ginting et al.
⁴. U.S. Census Bureau.

آن کاهش پیدا کند؛ یعنی وضعیت اقتصادی کشور و نظام اقتصادی طوری باشد که در مقابل ترندهای دشمنان که همیشگی و به شکل‌های مختلف خواهد بود، کمتر آسیب ببیند و اختلال پیدا کند. یکی از شرایط آن استفاده از همه ظرفیت‌های دولتی و مردمی است؛ یعنی از فکرها و اندیشه‌ها و راه‌کارهایی که صاحب نظران ارایه می‌کنند؛ استفاده شود (مرشدی، ۱۳۹۶: ۲). در شرایط کنونی کشور تلاش برای بهبود هرچه بیشتر بنگاه‌ها منوط به اجرای اقتصاد مقاومتی است. با توجه به تعریف و سیاست‌ها، حمایت از تولید ملی از جمله عناصر اقتصاد مقاومتی است؛ به این ترتیب ایجاد هرگونه بهبود در واحدهای تولیدی و افزایش توان تولید از سازوکارهای اقتصاد مقاومتی خواهد بود (ذوالفقاری، ۱۳۹۶: ۴). برای تبیین و فهم اقتصاد مقاومتی و لزوم آن، لازم است با چند مقدمه به مسئله ورود پیدا کرد. اولین نکته این است که مفهوم مقاوم بودن، یک مفهوم طیفی و مفهومی مطلق و دارای اندازه‌ای مشخص نیست. دیگر این که اقتصاد مقاومتی قبل از دین و نقل، یک مفهوم عقلی است. شاهد این مدعا یک اصل عقلی است که در هر جای دنیا اصل بر استحکام، مقاومت و قوام است. با نگاهی به سایر اقتصادهای دنیا نیز متوجه خواهیم شد که تمام آن‌ها همواره سعی در مقاوم‌سازی بافت‌ها و ساختارهای خویش داشته‌اند و این امر با تکامل دانش، همواره در مسیر خود روبه‌پیشرفت بوده است؛ بدین معنا که جهت‌گیری تمام تئوری‌های جدید، نیل به این هدف، یعنی قوام و مقاوم‌سازی است. به این مفهوم، استفاده از تجربیات سایر کشورها برای مقاوم‌سازی بافته‌ای اقتصادی کشور لازم می‌نماید (سمیعی نسب و همکاران، ۱۳۹۵: ۶۶). آنچه از بیانات رهبر انقلاب در مورد اقتصاد مقاومتی می‌توان استخراج نمود، تبیین آرمان‌ها اهداف نهایی، برخی ویژگی‌های، ابزارها و ملزومات نیل به این اهداف است. ایشان در یکی از دیدارها، در جمع دانشجویان فرموده‌اند: "اقتصاد مقاومتی یعنی آن اقتصادی که در شرایط فشار، در شرایط تحریم، در شرایط دشمنی‌ها و خصومت‌های شدید می‌تواند تعیین‌کننده رشد و شکوفایی کشور باشد". همچنین ایشان در بیانات خود تبیین دیگری نیز نسبت به مسئله اقتصاد مقاومتی ارائه فرموده‌اند: "اقتصاد مقاومتی یعنی آن اقتصادی که به یک ملت اجازه می‌دهد، حتی در شرایط فشار هم امکان رشد و شکوفایی داشته باشد". از این تعاریف مشخص می‌شود که اقتصاد مقاومتی، اگرچه در شرایط تحریمی اهمیت ویژه‌ای می‌یابد؛ اما فقط مختص به این شرایط نیست (اباذر و مقدسی، ۱۳۹۵: ۲).

شکل ۱- نگرش‌های اقتصاد مقاومتی و مفهوم آن (اباذری و مقدس، ۱۳۹۵)

محمدیان و همکاران (۱۳۹۴) معتقد است، اقتصاد مقاومتی یعنی تشخیص حوزه‌های فشار در شرایط کنونی تحریم و در پی آن تلاش برای کنترل و بی‌اثر کردن و در شرایط آرمانی تبدیل چنین فشارهایی به فرصت که به طور قطع، باور و مشارکت همگانی و سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی با رویکردی جهادی، انعطاف‌پذیر، پیشرو و برون‌گرا و با هدف تأمین رشد پویا و بهبود شاخص‌های مقاومت اقتصادی و دستیابی به اهداف سند چشم‌انداز بیست ساله کشور تدوین شده‌اند و در بیان مفهوم و اهداف این اقتصاد می‌توان گفت اقتصاد مقاومتی به دنبال راه‌حل مدیریت قبل از بحران است (محمدی سیاه بومی و همکاران، ۱۳۹۶: ۸۹). دولت‌ها و سیاستمداران هر کشوری برای اداره کشور متبوع خود در شرایط مختلف اقتصادی و سیاسی در عرصه داخلی و بین‌المللی برنامه مناسبی اتخاذ می‌نمایند. جمهوری اسلامی ایران نیز از این قاعده مستثنا نیست. خصوصاً پس از اعمال تحریم‌های شدید و تحولات راهبردی و حساس منطقه چنین ضرورتی برای کشورمان مضاعف می‌شود. از همین رو، برای چاره‌اندیشی مناسب جهت مواجهه بهینه با شرایط جاری و اداره مطلوب کشور، رهبر انقلاب راهکار اقتصاد مقاومتی را مطرح نموده‌اند و در ادامه از سوی ایشان، این راهکار مسیر اصلی اقتصاد کشور برای مقابله با شرایط تحریم و عبور از آن و حرکت به سوی اقتصادی قدرتمند معرفی شده است (اباذری و مقدس، ۱۳۹۵: ۲). تحقق این اهداف مشروط به برخورداری از مدلی کاربردی است که علاوه بر رونق فعالیت‌های اقتصادی، توسعه پایدار اقتصادی و اجتماعی را نیز به دنبال داشته باشد؛ چرا که مدل کسب‌وکار، طرح جامعی است که علاوه بر این که روش دستیابی به موفقیت را برای یک بنگاه ترسیم می‌کند و فرایندی را که شرکت باید برای دستیابی به بازار هدف خود شناسایی کند، نیز ساده و مؤثرتر می‌کند (طیبی و همکاران، ۱۳۹۸). بر اساس آنچه بیان شد و با توجه به بررسی‌های صورت گرفته؛ خلأ پژوهش‌های موجود در تطبیق و تناسب میان مدل‌های توسعه کسب‌وکار بنگاه‌های کوچک و متوسط در شرایط اقتصاد مقاومتی با وجود مشکلات ساختاری اقتصادی

داخلی و تحریم‌های ظالمانه خارجی کاملاً به چشم می‌خورد. لذا برای پر کردن این خلأ، در این پژوهش به ارائه مدل توسعه کسب و کارهای کوچک و متوسط مبتنی بر اقتصاد مقاومتی پرداخته شده است.

مروری بر مبانی نظری و پیشینه پژوهش

در ایران بر اساس تعریف وزارت صنعت، معدن و تجارت و وزارت جهاد کشاورزی، بنگاه‌های کوچک و متوسط، واحدهای صنعتی و خدماتی (شهری و روستایی) هستند که کمتر از ۵۰ نفر کارگر دارند (معاونت اقتصادی اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران، ۱۳۹۵). مرکز آمار ایران، کسب و کارها را به چهار گروه طبقه‌بندی کرده است:

- بنگاه‌های خرد: ۱-۹ کارگر،
- بنگاه‌های کوچک: ۱۰-۴۹ کارگر،
- بنگاه‌های متوسط: ۵۰-۹۹ کارگر
- بنگاه‌های بزرگ: بیش از ۱۰۰ کارگر (سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۶).

به طور کلی، اهمیت واحدهای کوچک و متوسط در ایران را از دو بعد کمی و کیفی می‌توان بررسی کرد. از بعد کمی، درصد بسیار بالایی از شرکت‌های موجود در کشور ما و بسیاری از کشورهای جهان را واحدهای کوچک و متوسط تشکیل می‌دهند و تعداد شاغلان این واحدها قابل توجه است. از بعد کیفی، این واحدها می‌توانند بخش خصوصی را در سرمایه‌گذاری‌ها تشویق کنند، چون بخش خصوصی معمولاً برای ایجاد واحدهای بزرگ امکانات کافی ندارند (امین بیدختی و زرگر، ۱۳۹۰: ۷). ایجاد، پایداری و توسعه کسب و کارهای کوچک و متوسط برای رونق اقتصادی کشورهای در حال توسعه ضروری است (کنت و وید، ۲۰۱۳: ۷۱۷).

مدل کسب و کار توصیف یک سیستم اجتماعی پیچیده با در نظر گرفتن بازیگران، روابط و فرآیندهایش نیست، بلکه توصیفی از منطق یک سیستم تجاری برای خلق ارزشی معین است. از این رو، مدل کسب و کار از استراتژی سازمان ناشی شده و به عنوان الگویی برای طراح فرآیندهای تجاری استفاده می‌شود (محمدیان و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۰۰). مدل‌های کسب و کار در پاسخ به شرایط رقابتی ویژه شکل می‌گیرند و به تشریح چگونگی درآمدزایی شرکت‌ها با توجه به زنجیره ارزش آن و تعاملش با تأمین‌کنندگان، مشتریان و دیگر شرکایی می‌پردازند که شایستگی‌های مکمل را دارند (لیتائو و همکاران^۲، ۲۰۱۳: ۳۸۴). با آن که طی سالیان مختلف مفهوم مدل کسب و کار توسط پژوهشگران متعددی مورد مطالعه قرار گرفته است، برای مدل کسب و کار یک تعریف استاندارد وجود ندارد (منطقی و ثاقبی سعیدی، ۱۳۹۲: ۴۰). از دیدگاه آمیت و زوت^۳، مدل کسب و کار، به‌منظور ایجاد ارزش از طریق بهره‌برداری از فرصت‌ها، محتوا، ساختار و نظارت بر معاملات را به تصویر می‌کشد (ریتز و لتل^۴، ۲۰۱۸، ۲۵). اگر مدل کسب و کار را منطق اصلی یک شرکت و انتخاب راهبردی آن برای ایجاد و جذب (سهم خواهی از) ارزش درون یک شبکه ارزش در نظر بگیریم، عدم تشخیص یک مدل کسب و کار مناسب، منجر به ناکامی سازمان‌ها در دستیابی به اهداف آن می‌شود (منطقی

^۱. Cant & Wiid

^۲. Leitão et al.

^۳. Amit & Zott

^۴. Ritter & Lettl

و ثاقبی سعیدی، ۱۳۹۲: ۴۰). برخی پژوهش‌های مرتبط در مورد موضوع پژوهش، در جدول (۱) آورده شده است.

جدول ۱. پژوهش‌های داخلی و خارجی در مورد موضوع پژوهش

ردیف	نام پژوهشگران	سال پژوهش	عنوان پژوهش	رویکرد پژوهش	نتایج به‌دست آمده
۱	اسکندر زاده فرد و همکاران	۱۴۰۰	طراحی مدل ارتقاء ظرفیت کسب‌وکارهای خوشه‌ای برای حضور در بازارهای بین‌المللی	آمیخته (کیفی - کمی) با رویکرد اکتشافی در گردآوری داده‌ها	در بخش کیفی با مصاحبه‌های اکتشافی سازوکارهای دخالت دولت در جهت ارتقاء ظرفیت خوشه‌های کسب‌وکار در بازارهای بین‌المللی بررسی و در بخش کمی با استفاده از آزمون تحلیل عاملی تأییدی، نقشه شناسایی شده ارزیابی شد.
۲	کلابی	۱۴۰۰	طراحی مدل کسب‌وکار در گردشگری الکترونیک	رویکرد آمیخته با استفاده از دو روش کیفی و کمی. نمونه بخش کیفی ۱۰ نفر از افراد متخصص است. داده‌های بخش کمی از شرکت‌های خدمات گردشگری تهران با نمونه ۲۷۹ نفر گردآوری شد.	نتایج پژوهش حاکی از آن است که خلق ارزش مشترک، قوانین و مقررات حاکم بر صنعت، فرهنگ سازمانی و چابکی به ترتیب تأثیر مثبت و معناداری بر طراحی مدل کسب‌وکار در بخش گردشگری الکترونیک را دارند.
۳	کرد نوری و همکاران	۱۳۹۹	طراحی مدل مفهومی کسب‌وکار در بانک‌های توسعه‌ای با رویکرد کارآفرینی بین‌المللی	داده‌ها از طریق مصاحبه نیمه ساختار یافته با ۱۷ نفر از خبرگان بانکی آگاه از موضوع استخراج و در بررسی داده‌ها از روش تحلیل محتوای استقرایی و نرم‌افزار MAXQDA2018 استفاده شد.	هدف پژوهش، استخراج مقوله‌ها و زیرمقوله‌های مؤثر تشکیل دهنده مدل کسب‌وکار بانک‌های توسعه‌ای از منظر کارآفرینی بین‌المللی است. الگوی پژوهش در قالب ۱۱ مؤلفه اصلی و زیرمجموعه‌ای جامع از مزایای سایر الگوها طراحی شد.
۴	لی و ایکرام ^۱	۲۰۲۲	آیا نوآوری، پایداری و رقابت پذیری شرکت به بهبود عملکرد شرکت کمک می‌کند؟ شواهدی از بخش کسب‌وکار کوچک و متوسط در ویتنام	برای جمع‌آوری داده‌ها، پرسشنامه‌ای با ساختار مناسب اجرا شد. در مجموع ۴۳۵ پاسخ معتبر از مدیران ارشد، مدیران و کارشناسان دریافت شد. برای بررسی روابط بین سازه‌ها و متغیرهای پنهان از مدل‌سازی	بین نوآوری پایداری و رقابت رابطه معنادار و مثبتی وجود دارد. رقابت پذیری شرکت با عملکرد مالی، زیست محیطی و عملیاتی رابطه مثبت و معناداری دارد. همچنین، نوآوری پایداری بر تأثیر غیرمستقیم مثبت و معناداری بر عملکرد مالی داشت.

¹. Le & Ikram

ردیف	نام پژوهشگران	سال پژوهش	عنوان پژوهش	رویکرد پژوهش	نتایج به دست آمده
				معادلات ساختاری استفاده شد.	
۵	پرومونی و همکاران ^۱	۲۰۲۱	عوامل تعیین کننده پیشرفت شرکت‌های کوچک و متوسط: مطالعه موردی کارآفرینان در مانادو، اندونزی	داده‌های پژوهش از مصاحبه ساختار یافته با ۲۱ کارآفرین در مانادو، پایتخت سولاویس شمالی به دست آمد. با استفاده از SPSS 24، نتایج تحلیل شد.	نتایج رگرسیون گام به گام، پژوهشگران را قادر ساخت تا تشخیص دهند که کدام متغیرها در تشخیص ویژگی‌های کارآفرینان مهم‌تر هستند. خود کارآمدی، نیاز به موفقیت، عادت‌های شخصی و موانع پیشرفت از جمله این متغیرهاست.
۶	شیوتی و همکاران ^۲	۲۰۲۱	چرا کسب‌وکار شکست می‌خورد؟ تجزیه و تحلیل مرور تماتیک در کسب‌وکارهای کوچک و متوسط	هدف مطالعه، ترکیب مطالعات قبلی مرتبط با دلیل و بازیابی شکست کسب‌وکار در بین شرکت‌های کوچک متوسط از سال ۲۰۱۴ تا ۲۰۱۹ با استفاده از ATLAS.ti 8 است. رویکرد تحلیل موضوعی که برای کد نویسی و تفسیر عمیق مضامین مشترک شناسایی شده مفید است. استفاده از این ۴۲ مقاله منجر به تولید ۲۱ کد اولیه شد.	توصیف مطالعات در مورد شکست کسب‌وکار، در ۴ خوشه گروه‌بندی شد: (۱) اثر شکست کسب‌وکار، (۲) پیش بینی شکست کسب‌وکار، (۳) دلیل شکست کسب‌وکار و (۴) راه حل شکست کسب‌وکار. نتایج به مطالعه آینده در مورد شکست کسب‌وکار در میان کسب‌وکارهای کوچک و متوسط کمک می‌کند و می‌تواند مدرسین، پژوهشگران و دست‌اندرکاران در این زمینه را راهنمایی کند.
۷	بارال و همکاران ^۳	۲۰۲۱	تجزیه و تحلیل عوامل مؤثر بر بقای زنجیره تأمین پایدار در طول همه‌گیری کوید ۱۹: یک مطالعه تجربی در زمینه کسب‌وکارهای کوچک و متوسط	با کمک ادبیات جامع، سازه‌ها و موارد برای جمع‌آوری پاسخ‌ها از کسب‌وکارهای مختلف شناسایی شد. ۲۷۸ پاسخ کامل دریافت شده و ۶ فرضیه ایجاد شد. آزمون فرضیه‌ها با استفاده از مدل‌سازی معادلات ساختاری انجام شد.	سازه‌های شناسایی شده عبارت‌اند از: اندازه‌گیری عملکرد زنجیره تأمین در شرایط عدم قطعیت، همکاری زنجیره تأمین، موقعیت یابی زنجیره تأمین، مدیریت زنجیره تأمین، امکان‌سنجی زنجیره تأمین. می‌توان نتیجه گرفت که متغیرهای پنهان در نظر گرفته شده به طور قابل توجهی در برآش مدل نقش دارند.

در ادبیات اقتصاد مقاومتی، عمده مطالعات انجام‌شده داخلی در حوزه تاب‌آوری اقتصادی با استفاده از تعاریف

^۱. Promono et al.

^۲. Shiyuti et al.

^۳. Baral et al.

و شاخص‌های موجود در مطالعات خارجی از قبیل شاخص بریگالیو^۱ و همکاران و یا شاخص بورمن^۲ و همکاران و یا ترکیبی از این دو به بررسی تاب‌آوری اقتصادی کشور پرداخته‌اند (محمدی و همکاران، ۱۳۹۶: ۹۱). در ادبیات پژوهش‌های خارجی مفهوم اقتصاد مقاومتی، با تعابیر مشابه مورد استفاده قرار گرفته است. افراد و مکاتب مختلف با توجه به دیدگاه‌ها و رویکردهای خود به مقوله تاب‌آوری در حوزه اقتصاد توجه کرده و مطالعات خود را در راستای آن سازماندهی کرده‌اند (لسنیاک^۳، ۲۰۱۶). در جدول (۲) فهرستی از برخی مطالعات در حوزه تاب‌آوری اقتصادی نشان داده شده است. مطالعات نشان می‌دهد عمده مولفه‌های تاب‌آوری در دسته‌بندی اقتصاد کلان با متغیرهای کلی اقتصاد، اقتصاد خرد با متغیرهای مربوط به بازار، تعامل جوامع و نهادهای سیاستگذار و ارتباطات با بازارهای جهانی تاثیر قابل توجه در این زمینه دارند.

جدول ۲. پژوهش‌ها در خصوص تاب‌آوری اقتصادی (استیونسون^۴، ۲۰۱۵: ۲۸)

نویسنده	اهداف یا سوالات اساسی	مهم‌ترین یافته‌ها
بریگالیو ^۵ و همکاران (۲۰۰۶)	مولفه‌های تاب‌آوری	ثبات اقتصاد کلان، کارایی بازارهای خرد، حکمرانی خوب و توسعه اجتماعی
رز ^۶ و همکاران (۲۰۰۷)	سطوح تاب‌آوری اقتصادی	کلان (تعامل بازارها و تمامی افراد)، میانی (صنایع و بازارهای منفرد) و خرد (اشخاص و فعالیتهای اقتصادی)
بورمن ^۷ و همکاران (۲۰۱۳)	شناسایی عوامل افزایش تاب‌آوری اقتصادی کشورها	تاب‌آوری تابع دولت و حکومت، قدرت نهادهای سیاستگذار مالی، سلامت بخش مالی، تنوع و وابستگی صادرات، ارتباط با بازارهای مالی جهانی
شاخص تاب‌آوری جهانی (۲۰۱۴)	ریسک زنجیره تامین	افزایش ریسک زنجیره تامین با افزایش ارتباطات و تعاملات کشورها
بریگالیو (۲۰۱۴)	درجه تاب‌آوری کشورها	آسیب‌پذیری بالای کشورهای کوچک، درجه بالای وابستگی به دامنه کوچکی از صادرات و واردات
انگیون و باتس ^۸ (۲۰۱۵)	سنجش شاخص آسیب‌پذیری ۹۵ کشور در بازه ۲۰۰۰-۲۰۰۹	ارائه ۴۳ متغیر و دسته‌بندی کشورها به توسعه یافته، توسعه یافته متوسط، کمتر توسعه یافته، جزیره‌ای کوچک

با توجه به شرایط خاص اقتصاد ایران به لحاظ تحریم‌های ظالمانه بین‌المللی و نیز ساختارها و فرآیندهای شکننده در برابر فشارهای خارجی، گفتمان اقتصاد مقاومتی می‌تواند راهبردی بومی در راستای اصلاح مشکلات و معایب ساختاری ارائه نماید. در این مسیر، توسعه کسب و کارهای کوچک و متوسط می‌تواند اثرات اهرمی تری در ایجاد اشتغال، رونق تولید و ثبات اقتصادی ایفا کند.

روش پژوهش

این پژوهش دارای «رویکرد کیفی» است و از روش نظریه داده‌بنیاد استفاده می‌کند. در این روش، پژوهش را هرگز از یک نظریه شروع نمی‌کنند که بعد آن را به اثبات برسانند؛ بلکه پژوهش از یک دوره مطالعاتی شروع و فرصت داده می‌شود تا آنچه به آن، متناسب و مربوط است، خود را نشان دهد (بازرگان، ۱۳۸۸، ۹۷). در واقع، مدل به طور مستقیم از درون داده‌ها استخراج می‌شود و از بررسی ادبیات آشکار نمی‌شود؛ به

1. Briguglio
2. Boorman
3. Lisnyak
4. Stevenson

5. Briguglio
6. Rose
7. Boorman
8. Angeon & Bates

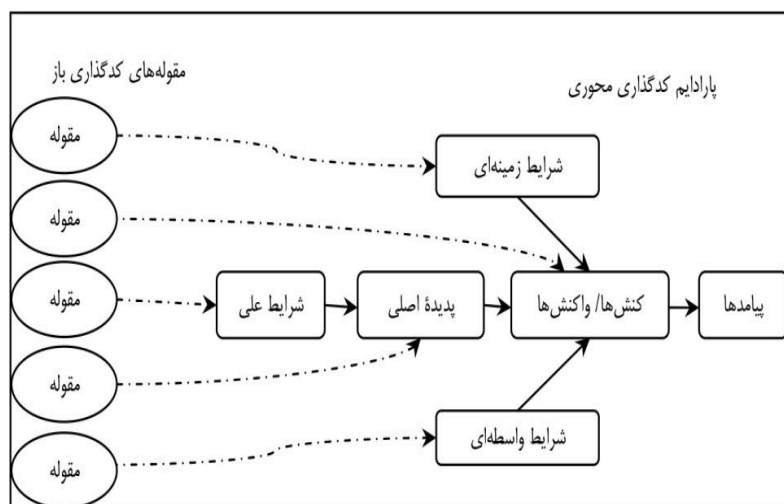
عبارت دیگر، چون این راهبرد نوعی پژوهش کیفی است، مسئله پژوهش دقیقاً در قالب متغیرهای مستقل و وابسته بیان نمی‌شود؛ بلکه فقط سؤال یا سؤال‌های اصلی پژوهش مطرح می‌شود (منتظری، ۱۳۹۰، ۷۵). رویه‌های روش داده‌بنیاد به‌گونه‌ای طراحی خواهند شد که مجموعه‌ای از مفاهیم منسجم را توسعه دهند که تبیین کاملی از مدل توسعه کسب و کارهای کوچک و متوسط را ارائه دهد. از آن‌جاکه مرور پژوهش‌های پیشین نشان دادند که پژوهشی دقیقاً مشابه در این زمینه صورت نگرفته است؛ لذا به‌کارگیری این نظریه با روش اشتراک و Strauss & Corbin (کوریبن (۱۹۹۰) توجیه‌پذیر است. این روش از نظر رویکرد استقرایی است، بر اساس آن، تئوری از مفاهیم حاصل از داده‌ها شکل می‌گیرد (دانایی‌فرد و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۲). بر اساس آن، نظریه‌پردازی در سه گام اصلی، کدگذاری باز، محوری و انتخابی انجام می‌پذیرد و مقوله‌های استخراج‌شده از داده‌های خام در قالب موارد زیر استخراج می‌گردد:

- پدیده محوری: با عنایت به موضوع، پدیده محوری تعریف شده مقوله‌ای است که در طی مصاحبه‌ها از نظر کارشناسان از اهمیت ویژه و محوری در پژوهش برخوردار بود.
- شرایط علی: عللی که به‌طور مستقیم بر پدیده تأثیر می‌گذارند و موجب وقوع یا توسعه پدیده می‌شوند.
- راهبرد و اقدامات: طرح‌ها و کنش‌هایی که به اجرای پدیده محوری کمک می‌کنند.
- شرایط زمینه‌ای: شرایط زمینه‌ای یا بسترساز مؤثر بر راهبرد یا شرایطی که به اداره پدیده می‌پردازند.
- شرایط مداخله‌گر: شرایط عام مؤثر که به عنوان تسهیل‌گر یا مانع راهبردها عمل می‌کنند.
- پیامدها: به معنای نتایج به‌کارگیری راهبرد و یا پیامدهای مشهود و نامشهودی که در اثر اجرای فرآیند طراحی مدل به دست می‌آید (مصطفایی و همکاران، ۱۳۹۸: ۴۵).

با توجه به این‌که، ارائه الگو برای توسعه کسب و کارهای کوچک و متوسط مبتنی بر اقتصاد مقاومتی در استان لرستان، یک موضوع بسیار تخصصی است و افراد خاصی می‌توانند در مورد آن اظهار نظر کنند؛ بنابراین نمونه مورد مطالعه، تعداد زیادی را در بر نمی‌گرفت. پژوهشگر تصمیم گرفت، به جای گستردگی نمونه مورد مطالعه که به نظر نامناسب بود، یک نمونه صاحب نظر ولیکن با تعداد کم را در نظر بگیرد و بجای نگاه سطحی به موضوع به صورت عمیق به بررسی و کشف شکاف‌ها و جزئیات بپردازد (حریری، ۱۳۹۶: ۵۴).

در این پژوهش برای جمع‌آوری داده‌ها، از مطالعات کتابخانه‌ای به‌طور گسترده‌ای استفاده شد. همچنین از مصاحبه‌های عمیق نیمه ساختاریافته و یادداشت‌ها، اسناد و نقل قول‌های مرتبط جهت استخراج مؤلفه‌ها و سنجه‌های پژوهش استفاده شده است. جامعه مورد مطالعه را کلیه مدیران عالی و آگاه به کسب و کار کوچک و متوسط (خبرگان) که مدیریت عالی سازمان‌های صنعتی را در بخش صنعت استان لرستان در دست دارند و همچنین خبرگان دانشگاهی که به حوزه صنعت در استان لرستان آشنایی دارند، تشکیل می‌دهند. در نظریه داده بنیاد، تعداد نمونه خاصی از قبل تعیین نمی‌شود، ثانیاً از روش‌های نمونه‌گیری کیفی استفاده می‌شود و تا زمانی که مدل به مرحله ساخت و اشیاع نرسیده است؛ نمونه‌گیری ادامه پیدا می‌کند. این نوع نمونه‌گیری را که طی آن افراد به دلیل اطلاعات دست‌اولی که درباره یک پدیده دارند؛ یا به دلیل این‌که پدیده مورد نظر را تجربه نموده یا دیدگاه‌های خاصی درباره آن دارند، انتخاب می‌شوند؛ نمونه‌گیری مبتنی بر هدف می‌گویند. لذا از روش نمونه‌گیری هدفمند از نوع گلوله برفی در این مرحله استفاده شد. در این مطالعه ۳ نفر ابتدایی به شیوه هدفمند و تعداد ۱۵ نفر به شیوه گلوله برفی انتخاب شدند. در واقع از مصاحبه

۱۵ به بعد تکرار در اطلاعات دریافتی مشاهده شد؛ اما برای اطمینان بیشتر تا مصاحبه ۱۸ ادامه یافت. غالب مطالعات، الگوی کدگذاری پارادایمی را برای تحلیل داده‌های حاصل از تئوری داده بنیاد، معرفی می‌کنند که در قالب یک فرآیند کدگذاری سیستماتیک شامل سه مرحله باز، محوری و انتخابی منجر به ایجاد این الگو می‌شود (محمدزاده طاهری و همکاران، ۱۳۹۹: ۸۷).

شکل ۲- کدگذاری محوری بر اساس مدل پارادایمی اشتراوس و کوربین (۱۹۹۸)

نحوه بررسی روایی و پایایی کیفی، با روش‌های پژوهش کمی متفاوت است. به همین دلیل پژوهشگران کیفی بجای واژه اعتبار و روایی از واژه‌های مقبولیت، انتقال‌پذیری و تأییدپذیری استفاده می‌کنند (اسمعیلی و همکاران، ۱۳۹۸: ۶۵).

مقبولیت^۱: داده‌ها و یافته‌های روش کیفی باید قابل پذیرش و قابل اعتماد باشند و این در گرو جمع آوری داده‌های حقیقی است.

انتقال‌پذیری^۲: انتقال‌پذیری نتایج پژوهش، نشانگر تعمیم‌پذیری نتایج حاصله به سایر گروه‌ها و محیط‌های مشابه است که در این پژوهش با مرور متعدد مصاحبه‌ها و استخراج حداکثری و غیرتکراری مطالب سعی بر اجرای این توصیه شد.

تأییدپذیری^۳: تأییدپذیری نتایج پژوهش کیفی هنگامی تأیید می‌شود که سایر پژوهشگران بتوانند به روشنی اقدامات انجام‌شده پژوهش‌گر را دنبال کنند. یک راه برای این امر این است که پژوهشگر، دقیقاً تمام روند پژوهش و مسیر تصمیمات خود را در گزارش بیان نماید. در راستای کسب اطمینان از روایی پژوهش به‌منظور دقیق بودن یافته‌ها، بازبینی اعضا و بررسی همکار توصیه شده است (کرسول و گوترمن^۴، ۲۰۱۸). بنابراین برای بررسی روایی یافته‌ها، چهار نفر از مشارکت‌کنندگان در مصاحبه (اعضای هیئت علمی و دو مدیر ارشد باسابقه و آشنا با موضوع)، فرایند تحلیل و مقوله‌های به دست آمده را بازبینی و آن‌ها را

¹. Transferability
². Transferability

³. Dependability
⁴. Creswell & Guetterman

تأیید کردند. همچنین دو نفر از مدیران با مدرک علمی دکترای مدیریت دولتی به بررسی یافته‌ها پرداختند؛ که پس از اعمال اصلاحات جزئی پیشنهاد شده آنان، نتایج به تأیید رسید.

یافته‌ها

در این قسمت، یافته‌های پژوهش که بر اساس تحلیل مصاحبه‌های استخراج شده از متخصصین امر توسعه کسب و کارهای کوچک و متوسط با رویکرد اقتصاد مقاومتی است، نگارش می‌شود که در سه مرحله کدگذاری بر اساس تحلیل اشتراوس و کوربین انجام می‌پذیرد.

کدگذاری باز

کدگذاری باز یا سطح اول کدگذاری که آن را کدگذاری مبنا نیز می‌خوانند؛ اولین مرحله تجزیه و تحلیل و شکستن اولیه داده‌ها است. داده‌ها به کوچک‌ترین واحد خود شکسته می‌شوند. با به کارگیری یک سیستم باز کدگذاری، خط به خط داده‌ها را بازنگری کرده و فرایندهای آن را تشخیص داده و به هر جمله کد می‌دهیم. پژوهشگر می‌کوشد تا حداکثر کدهای ممکن را تشخیص دهد تا مطمئن گردد که کاملاً اطلاعات را بررسی نموده است. در این مرحله، کدها را کدهای اساسی می‌نامند، زیرا از عین کلمات افراد مصاحبه شونده استفاده می‌شود. دو شیوه کدگذاری اساسی عبارت‌اند از (۱) زبان فرد مصاحبه‌شونده (۲) کدهای دلالت‌انگیز که محقق بر مبنای مفاهیم موجود در اطلاعات می‌سازد (طیبی بوالحسنی، ۱۳۹۸: ۸۲). کدهای استخراج شده در مرحله اول از کدگذاری باز در جدول ۳ بیان شده است.

جدول ۳. نمونه مصاحبه و کدهای باز به دست آمده

کد مصاحبه شونده	متن مصاحبه	کد مستخرج
A1	متأسفانه در حال حاضر بنگاه‌های کوچک و متوسط با اینکه نقش مهمی در اقتصاد کشور ایفا می‌کنند، اما دولت به اهمیت توسعه آن‌ها توجه چندانی ندارد. در واقع دولت به این مسئله توجه ندارد که توسعه کسب و کارهای کوچک و متوسط خود به خود باعث پیشرفت وضعیت اقتصادی کشور خواهد شد.	اصلاح برنامه‌های حمایتی برای کاهش هزینه‌های ایجاد کسب و کارهای نوپا
A2	البته دغدغه‌های مالی کسب و کارهای کوچک و متوسط محدود به همین موارد نیست. مسائلی مثل لیست بیمه کارکنان یا پرداخت مالیات‌های سنگین و بسیاری از مسائل ریز و درشت دیگر از مواردی هستند که با عدم وجود حمایت‌های دولتی، بار روی دوش کسب و کارهای متوسط و کوچک را سنگین‌تر کرده‌اند.	اعطای مشوق‌های مالی، بیمه‌ای و مالیاتی
A3	با توجه به مسائل سیاسی و بازگشت تحریم‌ها مسائل مالی جدیدی بر کسب و کارها تحمیل شده که باعث افزایش مشکلات شده و به مانع بزرگی برای توسعه آن‌ها تبدیل شده است.	وجود تحریم‌های کمر شکن، نبود مقررات حمایتی برای ایجاد کسب و کار نوین
B1	دست‌یابی بنگاه‌های کوچک، به مزایای فعالیت‌های نوآورانه به‌ویژه در زمینه تحقیق و توسعه و بازاریابی نوآوری‌های محصولات جدید را با مشکل مواجه می‌سازد.	استفاده کسب و کار از روبه‌ها و شیوه‌های تولید نوآورانه
B2	اغلب ما نمی‌دانیم بازار، به چه کالاهایی نیاز دارد و وسعت آن چقدر است، چه زمانی به کالاها نیاز است و چگونه باید کالاها را تحویل دهیم.	دستیابی سریع و آسان به بازار و تسهیل حضور در بازارهای هدف
B3	ما همچنین ضعف‌هایی در قدرت چانه‌زنی به ویژه در معامله با خریدار عمده داریم. حتی اگر بازار را بشناسیم، بعضی مواقع با مشکلاتی در زمینه تأمین مواد اولیه، مواجه هستیم.	نقش بازار در تأمین به‌موقع و بهینه منابع، همکاری‌های منطقه‌ای و گسترش تعاملات

کد مستخرج	متن مصاحبه	کد مصاحبه شونده
میزان همسویی و تطابق قوانین و مقررات مرتبط با توسعه کسب و کارها، برای کاهش هزینه‌های ایجاد کسب و کارهای نوپا و برقراری رقابت سالم	مشکل دیگری که پیش روی ماست، غیر رقابتی بودن اقتصاد ایران است که جایی را برای مشارکت جویی اقتصادی، نوآوری، ابتکارات صنعتی و سودآوری نمی‌گذارد.	C1
اصلاح رویه‌ها و مقررات اداری و حذف مقررات دست و پاگیر جهت ساده‌سازی و تسهیل فرایند ایجاد کسب و کار	در فضایی که با تراکم مقررات دست و پاگیر مواجهیم، ضعف نظارت هم مزید بر علت شده و فرایند تولید را تحت تأثیر قرار داده است تا جایی که گاه در برخی واحدهای تولیدی در شرایطی ادامه حیات می‌یابند که محصولات قاچاق را بجای تولیدات خود عرضه می‌کنند.	C2
تقویت توانایی در برابر عوامل تهدید زا با تکیه بر استعدادهای درونی	تکیه تولید و اقتصاد کشور بر دانش بومی، آسیب‌پذیری اقتصاد در شرایط خاصی همچون تحریم را کاهش می‌دهد و ضامن حفظ رونق اقتصادی است.	C3

کدگذاری محوری

کدگذاری محوری مرحله دوم تجزیه و تحلیل در نظریه پردازی بنیادی است. هدف از این مرحله برقراری رابطه بین مقوله‌های تولیدشده (در مرحله کدگذاری باز) است. این کار (عمل) بر اساس مدل پارادایم انجام می‌شود و به نظریه پرداز کمک می‌کند تا فرایند تئوری را به سهولت انجام دهد. اساس فرایند ارتباط‌دهی در کدگذاری محوری، بر بسط و گسترش یکی از مقوله‌ها قرار دارد؛ مانند آنچه در پژوهش حاضر به‌عنوان مقوله محوری انتخاب شده است، یعنی، طرح توسعه مقاومتی.

شرایط علی

در این بخش علل اهمیت پدیده اصلی شناسایی گردید.

جدول ۴: شرایط علی و مفاهیم مرتبط با آن

کد	شرایط علی	برخی از مهم‌ترین مفاهیم
۱	دسترسی به منابع و بازار	حفظ حقوق مالکیت و پشتیبانی از ایده‌ها و نوآوری‌های کارآفرینان، بهبود قوانین بازار کار، قوانین ورشکستگی و نظام تأمین اجتماعی
۲	برنامه ریزی هوشمندانه	افزایش سهم کسب و کارهای کوچک و متوسط در تخصیص منابع بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری کشور
۳	قوانین و سیاست‌ها	تسهیل تأمین منابع مالی و سرمایه‌ای، تأمین سرمایه اولیه برای راه‌اندازی و فعالیتهای مخاطره آمیز، حمایت و تأمین منابع مالی برای کسب و کارهای نوآورانه، کارآفرینان و شرکت‌های خرد ارائه مشوق‌ها
۴	توانمندسازی کارکنان	

در جدول (۴) دلایلی که موجب شده است تا توسعه کسب و کار اهمیت پیدا کند به‌عنوان شرایط علی درج شده است و این عوامل به‌عنوان عواملی است راهنمای محقق برای مسیر آتی کدگذاری محسوب می‌شود. نمونه مصاحبه‌های انجام شده، در مورد شرایط علی، به صورت زیر است: «... سیاست‌های دولت، مانند ناتوانی در ایجاد محیط توانمندساز برای بنگاه‌های کوچک و متوسط، موانع اداری برای اخذ عوارض و فقدان نهادهای حل دعاوی احتمالی، تحریم‌های اقتصادی، می‌توانند به صورت، ساختاری و عملیاتی توانایی یک شرکت را برای اجراء، توسعه یا تلاوم کسب و کار مختل کند.»

شرایط زمینه

شرایط خاصی هستند که بر راهبردها تأثیر دارد.

جدول ۵. شرایط زمینه‌ای و مفاهیم مرتبط با آن

کد	شرایط زمینه‌ای	برخی از مهم‌ترین مفاهیم
۱	حمایت مالی	دستیابی سریع و آسان به بازار و تسهیل حضور در بازارهای هدف، ساختار رقابت در بازارهای موردنظر، تنوع خدمات و محصولات تولیدی گردآوری مستمر اطلاعات مرتبط با انتظارات و نیازهای مشتریان و برقراری ارتباط مؤثر با آنان، شبکه‌سازی و ایجاد تعامل و ارتباط اثربخش بین کسب و کارهای مشابه در منطقه، تعامل و ارتباط با دانشگاه‌ها
۲	ایجاد زیر ساخت مناسب	بهبود استانداردهای تولید و ارتقاء کیفیت محصولات تولیدی کسب و کار، استفاده کسب و کار از تجهیزات و فناوری‌های به روز و پیشرفته
۳	حمایت قانونی	به‌روزرسانی سند ملی توسعه کارآفرینی و کسب و کارهای کوچک و متوسط، بهبود انتشار اطلاعات و اجرای قوانین و مقررات مربوط به کسب و کارهای کوچک و متوسط، بهبود فضای کسب و کار کشور
۴	اطلاعات و ارتباطات	

نمونه مصاحبه انجام شده در مورد شرایط زمینه‌ای: «... فقدان نهادهای اعتبارسنجی تخصصی در مرحله قبل از سرمایه‌گذاری تا توسعه بنگاه، یکپارچه نبودن اطلاعات مورد نیاز بنگاه‌های خرد کوچک و متوسط یکپارچه نمودن سامانه‌های آماری مرتبط با حوزه بنگاه‌ها در کل دولت، ایجاد سامانه جامع اطلاعاتی بازار محصولات، باعث رونق کسب و کارهای کوچک و متوسط می‌شود».

شرایط مداخله‌گر

شرایط زمینه‌ای عمومی هستند که بر راهبردها تأثیر می‌گذارند.

جدول ۶: شرایط مداخله‌گر و مفاهیم مرتبط با آن

کد	شرایط مداخله‌گر	مفاهیم مرتبط با شرایط مداخله‌گر
۱	موانع ساختاری	ثبات در سیاست‌ها و شاخص‌های کلان اقتصادی کشور «نرخ ارز، تورم، مالیات، تجارت خارجی، بازارهای مالی»، وجود تحریم‌های کمر شکن.
۲	ضعف قانون	بازنگری در قوانین و مقررات توسط وزارتخانه‌ها و سازمان‌های ذی‌ربط، وضع قوانین جدید برای کار در حالت تحریم تجاری ثبات سیاست‌گذاری‌ها در حوزه قیمت، واردات و صادرات مرتبط با کسب و کار کوچک و متوسط، تاسیس نهادهای مشاوره مالی و بازرگانی

نمونه مصاحبه انجام شده در مورد شرایط مداخله‌گر: «... بنابراین نباید منتظر برداشته شدن تحریم‌ها بود. دولت‌ها باید در مسیر توسعه اقتصادی به توسعه بنگاه‌های اقتصادی کوچک و بزرگ نیز کمک کنند تا همگام با رشد این بنگاه‌ها و به دنبال آن، وضعیت اقتصادی کشور نیز متحول شود».

راهبردها و اقدامات

کنش‌ها یا برهم‌کنش‌های خاصی هستند که از پدیده محوری منتج می‌شوند و تحت تأثیر شرایط زمینه و مداخله‌گر هستند.

جدول ۷: راهبردها و اقدامات و مفاهیم مرتبط با آن

کد	شرایط راهبردها و اقدامات	مهم‌ترین مفاهیم مرتبط با راهبردها و اقدامات
۱	بکارگیری فناوری‌های نوین	تقویت توانایی در برابر عوامل تهدید زا با تکیه بر استعداد های درونی
۲	اجرای مفاهیم اقتصاد مقاومتی	ایجاد، تقویت و توسعه‌ی روحیه مدیریت جهادی و کارآفرینی ارزش مدار
۳	بالا بردن کیفیت خدمات و محصولات	اعتماد مسئولان به جوانان برای ورود به عرصه کار و پیشرفت ایجاد احساس امنیت برای سرمایه‌گذار و کارگر توجه به نظرات و سلیقه‌های مصرف‌کنندگان نهایی
۴	پیروی از فرهنگ مقاومتی و رفتار کارآفرینانه	ارائه خدمات پس از فروش مناسب به مصرف‌کنندگان نهایی حمایت‌ها و تشویق‌های مدیریتی در انجام فعالیت‌های نوآورانه / کارآفرینانه و معرفی کارآفرینان موفق توجه به ویژگی‌های شخصی و روان‌شناختی کارآفرینان و انتخاب استعدادها و پرورش کارآفرینی

نمونه مصاحبه انجام شده در مورد راهبردها و اقدامات به این شرح است: «... اقدامات حمایتی، سبب حفظ سرمایه‌های اجتماعی و جوانان خلاق می‌شود. به دلیل بی توجهی به افراد کارآفرین و خلاق، میزان مهاجرت افراد خلاق به استان‌ها و کشورهای دیگر بیشتر شده که این امر، صدمه برای منطقه و از بین رفتن سرمایه‌های اجتماعی است».

پیامدها

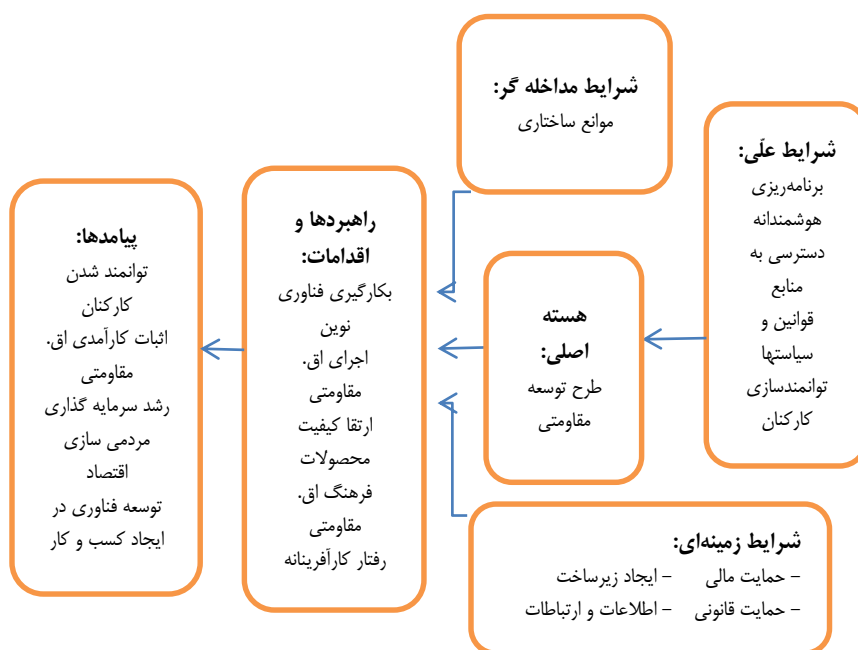
پیامدها خروجی حاصل از به‌کارگیری راهبردها هستند. با توجه مطالب بررسی شده و همچنین راهبردهای ارائه شده پیش‌بینی می‌شود که پیامدهای زیر حاصل گردد.

جدول ۸. پیامدهای منتج شده از مراحل مدل پارادایمی

پیامدها
توانمند شدن کارکنان، اثبات کارآمدی اقتصاد مقاومتی، رشد سرمایه‌گذاری در کسب‌وکار، مردمی سازی اقتصاد توسعه فناوری در ایجاد کسب‌وکار، میزان بازگشت سرمایه‌گذاری‌ها، افزایش سطح تخصص (دانش و مهارت) مدیران و کارکنان، افزایش فروش محصولات/خدمات، رشد سودآوری محصولات/خدمات، بهبود فرایندهای سازمانی کسب‌وکار، مدیریت ریسک و تقویت کنترل‌های داخلی، افزایش سرعت و کیفیت ارائه خدمات پس از فروش، افزایش سهم بازار و جذب مشتریان نوظهور، ارتقای بهره‌وری کار و سرمایه، تولید محصولات و خدمات با ارزش افزوده، ارتقای سطح رضایتمندی ذینفعان، شناسایی و حضور و توسعه بازارهای هدف، هم‌راستایی با سیاست‌ها و برنامه‌های کلان اقتصادی، اجتماعی و سیاسی کشور، هم‌افزایی با سایر کسب‌وکارهای مرتبط و ایجاد شبکه‌ها و خوشه‌های صنعتی، افزایش قدرت چانه‌زنی و سطح رقابتی کسب‌وکارها، کاربست فناوری اطلاعات و هوش تجاری

جدول (۸) پیامدهایی که از پیاده‌سازی مراحل مختلف مدل پارادایمی به دست آمده است را نشان می‌دهد. مدل پارادایمی این پژوهش که جمع‌بندی از مراحل مختلف کدگذاری بر اساس نظریه داده بنیاد است در شکل (۳) به نمایش گذاشته شده است.

شکل ۳- پارادایم کدگذاری محوری عوامل توسعه کسب و کارهای کوچک و متوسط

بحث و نتیجه گیری

یکی از اهداف مهم در تحقق اقتصاد مقاومتی، درون‌زایی اقتصادی است که مبتنی بر تکیه بر توان داخلی، استقلال طلبی، پیشگامی، نوآوری در تولید و افزایش بهره‌وری عوامل تولید است. تجارب کشورهای پیشرفته اقتصادی نشان می‌دهد که نقطه آغاز رشد و توسعه اقتصادی از جوشش و تحرک داخلی آنان در بهره‌مندی بیشتر از منابع در اختیار خود اعم از سرمایه‌های انسانی، فنی و دانش کاری بوده است. تشویق ایده‌های نوآورانه در فناوری، ترغیب آزمون و خطا، پذیرش ریسک، ترویج کار گروهی، تحمل اشتباهات و شکست کارکنان و حمایت از طرح‌های کوچک از مسائلی است که می‌تواند حرکت آغازین درون‌زایی در اقتصاد را تقویت کند.

در این تحقیق مؤلفه‌های مربوط به توسعه کسب و کارهای کوچک و متوسط در گفتمان اقتصاد مقاومتی مورد شناسایی قرار گرفت. برنامه‌ریزی هوشمندانه، دسترسی به منابع بازار، قوانین و سیاستها و توانمندسازی کارکنان به عنوان اصلی‌ترین مقوله‌های علی، تحت تاثیر عوامل مداخله گر و عوامل زمینه ای حول عامل محوری طرح توسعه مقاومتی و با اجرای راهبردهای توسعه کسب و کارها در اقتصاد مقاومتی پیامدهای توانمندی کارکنان، تقویت تولید داخل و رشد سرمایه‌گذاری می‌شود. نهایتاً توسعه کسب و کارهای کوچک و متوسط در گفتمان اقتصاد مقاومتی موجب درون‌زایی اقتصاد، افزایش تاب‌آوری، اقتصاد مردمی و ارزش‌آفرینی و تقویت تولید داخلی خواهد شد که ستون فقرات اقتصاد مقاومتی است.

تلخیص یافته‌ها در مرحله کدگذاری محوری پژوهش و بر اساس مدل پارادایمی، پنج مقوله را مشخص نمود. در این پارادایم، طرح توسعه مقاومتی، به عنوان پدیده محوری در نظر گرفته شد و سایر مقوله‌ها، حول پدیده محوری طراحی گردیدند. اولین مقوله شرایط علی، (شرایط دسترسی و برنامه‌ریزی) بود که دربرگیرنده شرایطی است که بر مقوله محوری (پدیده) تأثیر می‌گذارد. شرایط علی شامل موارد زیر بود:

- دسترسی به منابع و بازار
- برنامه‌ریزی هوشمندانه
- قوانین و سیاست‌ها
- توانمندسازی کارکنان

دسترسی به منابع مالی را در مقوله شرایط علی، می‌توان یکی از مهم‌ترین مشکلات شرکت‌های کوچک و متوسط دانست. قدرت کم بازار، کمبود مهارت‌های مدیریتی، نداشتن وثایق مطمئن، عدم امکان ارزیابی کامل ریسک فعالیت و سهم بالای دارایی‌های نامحسوس در شرکت‌های مزبور مهم‌ترین عواملی هستند که باعث شده بانک‌ها و مؤسسات مالی تجاری علاقه چندانی به تأمین مالی این شرکت‌ها نداشته باشند. بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری یکی از نهادهای مؤثر در توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط بوده و می‌توانند خدمات متعددی در راستای ایجاد و توسعه این بنگاه‌ها ارائه کنند. در این زمینه تأسیس بانک توسعه بنگاه‌های اقتصادی کوچک و متوسط ایران با ارائه طیف وسیعی از خدمات گوناگون جهت تأمین مالی این شرکت‌ها و مدیریت آن‌ها در تمام مراحل رشد کسب‌وکار، از مرحله شروع تا تبدیل شدن آن به کسب‌وکاری جهانی پیشنهاد می‌شود. اکثر بنگاه‌های کوچک و متوسط به دلیل هزینه زیاد مکانیزه کردن و عدم آشنایی با فناوری‌های جدید در طول زمان، کیفیت محصولات و خدمات را از دست می‌دهند و توانایی آن‌ها در حفظ موقعیت در سطح منطقه و جهان کاهش می‌یابد. لذا اعطای وام‌های لازم برای خرید و نصب سخت‌افزارها و تجهیزات مورد نیاز و ایجاد شبکه ارتباطی بین بنگاه‌های کوچک و متوسط با یکدیگر و با سازمان‌های حامی آن‌ها از طریق فناوری‌های اطلاعاتی و شبکه‌های کامپیوتری باید مورد توجه دولت و نهادهای دولتی قرار گیرد. بر این اساس و با توجه به شرایط علی که باعث ترویج و توجه به توسعه کسب‌وکار کوچک و متوسط در استان لرستان می‌شود؛ این پیشنهاد را ارائه می‌دهیم که این مفاهیم و شرایط نشان از فراهم بودن موقعیت جهت توسعه کسب‌وکار است؛ بنابراین در این خصوص و اهمیت موضوع که در چارچوب شرایط علی مطرح شد، باید به وضوح بستر مناسب برای توجه به این بخش را به‌طور کامل در استان لرستان فراهم کرد. در ادامه **شرایط زمینه‌ای** (بهبود فضا)، شناسایی گردید که در بر دارنده شرایط خاصی است که بر راهبردها تأثیر می‌گذارد. به‌عبارت دیگر، می‌توان این شرایط را شامل عوامل درونی تأثیرگذار بر پدیده محوری و راهبردها دانست. در این راستا، با استفاده از تلخیص و تحلیل یافته‌ها، مفاهیم مرتبط و نزدیک به هم در یکدیگر تلفیق شد که در نهایت ۴ مقوله زمینه‌ای شناسایی شد که عبارتند از: حمایت مالی؛ ایجاد زیر ساخت مناسب؛ حمایت قانونی؛ اطلاعات و ارتباطات.

گسترش حمایت‌های مالی دولت و جهت‌دهی تسهیلات بانکی به سمت این بنگاه‌ها در این راستا قابل ارزیابی است. از طرف دیگر ایجاد بازارهای مالی کارا، کاهش عدم اطمینان و ریسک تأمین مالی شرکت‌های کوچک و متوسط و کاهش عدم تقارن اطلاعاتی بین شرکت‌های مزبور و سرمایه‌گذاران بالقوه، سه جنبه اصلی برنامه‌ها و سیاست‌های حمایتی در این زمینه هستند.

بهبود عوامل محیطی برای رشد پایدار کسب و کار لازم است. از طرف دیگر، بهبود فضای فعالیت کسب و کار و رشد اقتصادی، شرط لازم برای دستیابی به کیفیت بهتر زندگی بوده و کارآفرینی، راهکاری به منظور دستیابی به توسعه اقتصادی، به ویژه در کشورهای جهان سوم است (سلامی^۱، ۲۰۰۸، ۳۳). بنابراین با توجه به اهمیت این موضوع برای طراحی روشی مناسب در جهت توسعه کسب و کار، پیشنهاد می شود به شرایطی که زمینه اجرای راهبردها را فراهم می کنند، توجه اساسی شود؛ زیرا این شرایط، در فراهم کردن بستری مناسب در حوزه کسب و کار مؤثر است. در ادامه، به شناسایی شرایط مداخله گر پرداخته شد. شرایط مداخله گر، شرایط زمینه ای عمومی و بیرونی هستند که بر راهبردها تأثیر می گذارند. با توجه به این که بازاریابی مسائل مرتبط با آن درون یک محیط باز در حال فعالیت هستند، مسلماً از آن تأثیر می پذیرند و خود نیز بر محیط تأثیراتی به جای خواهند گذاشت. از این رو، در این بخش عواملی که از محیط بیرونی بر راهبردها و پدیده محوری تأثیرگذار هستند شناسایی شدند. شرایط مداخله گر در این پژوهش شامل ۲ حیطه کلی بود. این حیطه ها شامل موانع ساختاری و ضعف قانون بود.

در خصوص موانع در توسعه کسب و کار می توان عواملی همچون وجود حداکثری دولت در تمامی شئون اقتصادی کشور را نام برد و یکی از مهم ترین دلایل عدم رشد و بالندگی بنگاه های کوچک و متوسط کشور دانست. ورود نهادها، سازمان ها و شرکت های دولتی به عنوان بنگاه های اقتصادی با هدف کسب سود و پشتوانه های مالی قوی، قدرت رقابت بنگاه های بخش خصوصی را در بازار تضعیف کرده و در اغلب موارد به شکست و خروج این بنگاه ها از بازار منجر می شود. البته دولت می تواند با اعطای انواع تسهیلات مالی، فنی، اطلاعاتی، آموزشی و مشورتی در تشویق و تسریع نوسازی صنایع کشور مؤثر باشد و بدین طریق ضمن شتاب بخشیدن به توسعه صنعتی کشور، از شکنندگی و ورشکستگی صنایع کوچک جلوگیری کند و زمینه های رشد و گسترش بخش صنعت را در کشور فراهم سازد. مانع دیگر، نبود ابزارها و بسترهای مالی مناسب برای این بنگاه ها است. در ادامه بررسی شناسایی عوامل مؤثر بر توسعه کسب و کار کوچک و متوسط مهم ترین راهبردهای (به کارگیری اقتصاد مقاومتی) مؤثر در این زمینه را مورد بررسی قرار می دهیم. راهبردها کنش ها یا برهم کنش های خاصی هستند که از پدیده محوری منتج می شوند و تحت تأثیر شرایط زمینه و مداخله گر هستند. ۴ مقوله زمینه ای شناسایی شد که عبارتند از:

- بکارگیری فناوری های نوین
- اجرای مفاهیم اقتصاد مقاومتی
- بالا بردن کیفیت خدمات و محصولات
- پیروی از فرهنگ مقاومتی و رفتار کارآفرینانه

با توجه به این مؤلفه ها، سازوکارهای کشور باید چنان طراحی شوند که به لحاظ پدافندی و در صورت تحریم، فشار و تهاجم آسیب کمتری به کشور وارد شود و در عین حال، کشور بتواند به لحاظ آفندی، منافع نظام سلطه در سطح بین الملل را با چالش مواجه نماید (نریمانی و همکاران، ۱۳۹۱، ۲). همچنین طراحی حوزه اقتصادی چنان باشد که دشمنان خارجی نتوانند با ابزار قرار دادن مسائل اقتصادی، جلوی حرکت رو به رشد کشور را بگیرند. این مسئله زمانی اهمیت بیشتری می یابد که توجه شود حوزه اقتصاد، بزرگ ترین

برگ برنده و مزیت نظام سلطه است و می‌تواند از این مسیر، نظام اسلامی را به‌شدت تهدید کند. لذا مجموع این نتایج نشان از وجود شرایط و عواملی در دستیابی به هدف کلانی همچون توسعه کسب‌وکار دارد که باید با توجه به این نتایج علمی و اجرای دقیق و مناسب آن‌ها به نتایج بهتری در این زمینه‌ها دست یافت.

پیشنهاد‌های کاربردی

پیشنهاد‌های ارائه‌شده در این بخش با استفاده از تحلیل مصاحبه‌های صاحب‌نظران، مطالعات پیشینه و نیز بحث و نتیجه‌گیری انجام شده است.

- ✓ تغییر جهت تمرکز اخذ مالیات از بخش مولد (به‌خصوص صنایع کوچک و متوسط) به سمت بخش‌های نامولد (مستغلات، بانکی و بازرگانی واردات)
- ✓ مبارزه با فساد، ویژه خواری و رانت‌خواری و قطع مجراهای کسب درآمدهای رانتی کلان
- ✓ ایجاد و تقویت زیرساخت‌های ساختاری، آموزشی، مطالعاتی، ارتباطاتی و اطلاع‌رسانی در گسترش قابلیت‌های تجاری
- ✓ ایجاد زیرساخت لازم جهت تسهیل مدیریت و نظارت بر اعتبارات و سرمایه‌گذاری توسط بانک‌ها.
- ✓ آموزش و توانمندسازی مدیران حرفه‌ای برای بنگاه‌های اقتصادی مطابق با فناوری‌های نوین.

برای پژوهشگران آتی نیز، پیشنهادهایی به شرح زیر ارائه می‌گردد.

- ✓ رتبه‌بندی صنایع استان برای تحقق اقتصاد مقاومتی با در نظر گرفتن عوامل به دست آمده از این پژوهش به روش تحلیل داده‌های پوششی.
- ✓ شناسایی و اولویت‌بندی شاخص‌های مختلف اقتصادی در بهبود کسب‌وکار
- ✓ شناسایی عوامل مؤثر بر ایجاد موقعیت‌های ویژه برای کسب‌وکار در راستای تحقق اقتصاد مقاومتی
- ✓ شناسایی موانع اجرای درست قوانین و مصوبات کسب‌وکار و تهیه راهکارهای برخورد جدی با متخلفان
- ✓ طراحی و شناسایی ساختار نهادها و ساختارهای اقتصادی کشور برای حمایت از بخش‌های مولد و اشتغال‌زای اقتصادی
- ✓ بررسی راهکارهای توانمندسازی کارآفرینان نوآور در ایجاد و تجاری‌سازی دانش.

این پژوهش، با محدودیت‌هایی نیز مواجه بوده است؛ از جمله محدودیت کرونایی و پروتکل‌های بهداشتی که به پژوهشگر اجازه دسترسی به همه نمونه‌های در دسترس را نمی‌داد و محدودیت زمانی که اجازه برگزاری مصاحبه‌های عمیق با سایر صاحب‌نظران حوزه کارآفرینی، در استان لرستان را سلب نمود.

منابع

ابادری، علی؛ مقدس، بهناز (۱۳۹۵). رسانه‌ها و ایفای نقش در تحقق شعار اقتصاد مقاومتی و ترویج اصلاح الگوی مصرف. همایش ملی دانش و فناوری مهندسی برق، کامپیوتر و مکانیک ایران، تهران، موسسه برگزارکننده همایش‌های توسعه محور دانش و فناوری سام ایرانیان.

اسکندرزاده فرد، توحید؛ بهلولی، نادر؛ اسکندری، کریم (۱۴۰۰). طراحی مدل ارتقاء ظرفیت کسب‌وکارهای خوشه‌ای برای حضور در بازارهای بین‌المللی. مدیریت کسب‌وکارهای بین‌المللی، ۴ (۲)، ۴۳-۶۲.

- اسمعیلی، محسن؛ کلاته سیفری، معصومه؛ زارعیان، حسین (۱۳۹۸). تحلیل عوامل مؤثر بر وضعیت باشگاه‌های بدن‌سازی ایران با رویکرد کیفی. *مطالعات مدیریت ورزشی*، ۱۱ (۵۳)، ۵۹-۸۲.
- امین بیدختی، علی‌اکبر؛ زرگر، سید مجتبی (۱۳۹۰). بررسی موانع موجود ر توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط و ارائه چارچوب حمایت از این بنگاه‌ها. *کار و جامعه*، شماره ۱۳۸، ۳۴-۴۸.
- بازرگان، عباس (۱۳۸۸). *مقدمه‌ای بر روش‌های تحقیق کیفی و آمیخته، رویکردهای متداول در علوم رفتاری*. تهران: دیدار.
- حاجی میررحیمی، سید داود؛ موسوی داویجانی، سید روح الله (۱۴۰۰). عوامل مؤثر بر رونق کسب و کارهای کوچک و متوسط کشاورزی در استان البرز با نگرش به آموزش و سرمایه انسانی. *پژوهش مدیریت آموزش کشاورزی*، ۱۳ (۵۶)، ۳۳-۵۵.
- حریری، نجلا (۱۳۹۶). *اصول و روش‌های پژوهش کیفی*. زرنده، دانشگاه آزاد.
- دانایی‌فرد، حسن؛ خیرگو، منصور؛ آذر، عادل؛ فانی، علی اصغر (۱۳۹۱). فهم انتقال خط مشی اصلاحات اداری در ایران، پژوهشی بر مبنای راهبرد داده بنیاد. *مدیریت فرهنگ سازمانی*، ۱۰ (۲)، ۵-۲۸.
- ذوالفقاری، لیلا (۱۳۹۶). *ارائه مدل دینامیکی برای بهبود کسب و کار واحدهای صنعتی شهرستان ارومیه در راستای اقتصاد مقاومتی*. پایان نامه کارشناسی ارشد، گروه مهندسی صنایع، دانشکده فنی مهندسی، دانشگاه ارومیه.
- رستمی، رضا؛ رضایی، بیژن؛ دل انگیزان، سهراب (۱۴۰۰). تحلیل کنش تحریم در مناقشه خوشه کسب و کار دوسوتوان با استفاده از تئوری بازی‌ها. *آینده پژوهی دفاعی*. ۶ (۲۳): ۵۹-۹۴.
- سالنامه آماری کشور ۱۳۹۵ (۱۳۹۶). تهران: انتشارات مرکز آمار ایران.
- سمیعی نسب، مصطفی؛ سلیمانی یاسر؛ عبدی، سعید (۱۳۹۵). مدل مفهومی مطلوب امنیت غذایی جمهوری اسلامی ایران در منظومه اقتصاد مقاومتی. *فصلنامه آفاق و امنیت*، ۹ (۳۰)، ۶۵-۹۶.
- سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی قابل دسترسی: <http://farsi.khamenei.ir/news-content?id=25370>
- طیبی ابوالحسنی، سید امیر حسین (۱۳۹۸). درآمدی بر روش تحقیق: رویه‌های استاندارد تحلیل داده‌های کیفی. *سیاست نامه علم و فناوری*، ۹ (۲)، ۶۷-۹۶.
- عظیم زاده، سید مرتضی (۱۳۹۲). *تحلیل عوامل مؤثر بر ایجاد کسب و کارهای کوچک و متوسط ورزشی و ارائه الگوی مناسب*. رساله دکتری، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی.
- کردنوری، امیرحسین؛ عدالتیان شهریار، جمشید؛ عزیزی، محمد؛ کاباران زاده قدیم، محمدرضا (۱۳۹۹). طراحی مدل مفهومی کسب و کار در بانک‌های توسعه‌ای با رویکرد کارآفرینی بین‌المللی. *اقتصاد مالی*، ۱۴ (۵۳)، ۱۵۷-۱۷۲.
- کلابی، امیرمحمد (۱۴۰۰). طراحی مدل کسب و کار در گردشگری الکترونیک. *مطالعات مدیریت گردشگری*، ۱۶ (۵۳)، ۳۳۱-۳۵۷.

محمدزاده طاهری، هانیه؛ حاجیه‌ها، علی؛ روستا، احمد؛ خورشیدی، عباس (۱۳۹۹). طراحی الگوی پذیرش خدمات درمانی نوآورانه با روش آمیخته اکتشافی. *تحقیقات بازاریابی نوین*، ۱۰ (۴)، ۸۱-۹۸.

محمدی، تیمور؛ شاکری، عباس؛ تقوی، مهدی؛ احمدی، مهدی (۱۳۹۶). تبیین مفهوم، ابعاد و مولفه‌های تاب آوری اقتصادی. *مطالعات راهبردی بسیج*، ۲۰ (۷۵): ۸۹-۱۲۰.

محمدی سیاه بومی، حمیدرضا؛ صالحی، فرخنده؛ قربانی پاجی، عقیل (۱۳۹۶). تحقق اقتصاد مقاومتی با استفاده از راهبرد مدیریت جهادی (مورد مطالعه: سازمان تأمین اجتماعی اصفهان). *فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی*، ۲۵ (۸۳)، ۸۵-۱۱۳.

محمدیان، محمود؛ روحانی، امیررضا؛ هاشم زهی، علی؛ کریمیان، مجتبی (۱۳۹۴). عوامل مؤثر در انتخاب مدل‌های کسب‌وکار الکترونیکی کوچک و متوسط در ایران. *فصلنامه مطالعات مدیریت فناوری اطلاعات*، ۳ (۱۲)، ۹۷-۱۲۲.

مرشدی، علیرضا (۱۳۹۶). تأثیر روش‌های تأمین مالی خرد، بر عملکرد نهادهای خرد، کوچک و متوسط و ارائه الگوی مناسب در راستای اقتصاد مقاومتی. پایان نامه کارشناسی ارشد، گروه مالی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه علم و هنر.

مصطفائی، سید محمدرضا؛ ملکیان، فرامرز؛ کاویانی، الهام؛ کرم افروز، محمدجواد (۱۳۹۸). طراحی الگوی دانشگاه کارآفرین بر اساس نظریه داده بنیاد (مطالعه موردی: واحدهای دانشگاه آزاد اسلامی غرب ایران). *مدیریت و برنامه ریزی در نظام‌های آموزشی*، ۱۲ (۲)، ۴۱-۷۴.

مصلح شیرازی، علی نقی؛ خلیفه، مجتبی (۱۳۹۸). شبیه سازی و سیاست گذاری درونی و بیرونی مشکلات تأمین مالی شرکت‌های کوچک و متوسط با رویکرد پویایی شناسی سیستمی. *مدیریت دارایی و تأمین مالی*، ۵ (۲)، ۶۹-۹۲.

معاونت اقتصادی اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران (۱۳۹۵). *بررسی مسائل روز اقتصاد ایران*. منطقی، منوچهر؛ ثاقبی سعیدی، فاطمه (۱۳۹۲). مدل‌های کسب‌وکار، مبنای، ارزیابی، نوآوری رشد فناوری. *فصلنامه تخصصی پارک‌ها و مراکز رشد*، ۹ (۳۵)، ۳۹-۵۲.

منتظری، محمد (۱۳۹۰). *طراحی مدلی برای ارتقای انگیزه خدمت عمومی مدیران در ایران*. رساله دکتری. دانشگاه علامه طباطبائی. دانشکده مدیریت و حسابداری.

نریمانی، میثم و عسکری، حسین (۱۳۹۱). *چهارچوب مفهومی اقتصاد مقاومتی*. مجموعه مقالات اولین همایش ملی اقتصاد مقاومتی.

Angeon, V. & Bates, S. (2015). Reviewing Composite Vulnerability and Resilience Indexes: A Sustainable Approach and Application. *World Development*, 72, 140-162.

Baral, M.M., Singh, R.K. & Kazançoğlu, Y. (2021). Analysis of Factors Impacting Survivability of Sustainable Supply Chain during COVID-19 Pandemic: An Empirical Study in the Context of SMEs. *The International Journal of Logistics Management*.

- Boorman, Jack, et al. (2013), The Centennial Resilience Index: Measuring Countries' Resilience to Shock. *Global Journal of Emerging Market Economies* 5.2.
- Briguglio, Lino and Piccinino, Stephen; "Growth with Resilience in East Asia and the 2008-2009 Global Recession"; *Asian Development Review*, 29 (2), 2012.
- Briguglio Lino, (2014), A Vulnerability and resilience framework for small states [Journal] // University of Malta.
- Bristow G. and Healy A. (2013) Regional resilience: an agency perspective, *Regional Studies* 48, 923-35.
- Cant, M.C. & Wiid, J.A. (2013). Establishing the Challenges Affecting South African SMEs. *International Business & Economics Research Journal*, 12 (6): 717-728.
- Creswell, J.W. & Guetterman, T.C. (2018). *Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research* (6th ed.). Saddle River, New Jersey: Pearson Education.
- Ginting, S., Mei, P., Fitriana, N. & Muda, I. (2019). Analysis of Boiler Operation Workload in Salted Fish Small Medium Enterprises (SMEs). *In IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*. 505 (1), p. 012151.
- Le, T.T. & Ikram, M. (2022). Do sustainability innovation and firm competitiveness help improve firm performance? Evidence from the SME Sector in Vietnam. *Sustainable Production and Consumption*, 29, 588-599.
- Leitão, A., Cunha, P., Valente, F. & Marques, P. (2013). Roadmap for Business Models Definition in Manufacturing Companies. *Forty Sixth CIRP Conference on Manufacturing Systems*, 7, 383-388.
- Lisnyak Sergey (2016), LITERATURE REVIEW REGARDING THE CONCEPT OF RESILIENCE AND ITS ASSESSMENT IN THE CONTEXT OF THE ECONOMIC DIMENSION, *CES Working Papers – Volume VII, Issue 2A*.
- Pachava, V.S. (2018). "Innovation and Competitiveness – Small and Medium Enterprises in India". *International Journal of Management Studies*, 4(18): 115-119.
- Promono, R., Sondakh, L.W., BERNARTO, I., Juliana, J. & Purvanto, A. (2021). Determinants of the Small and Medium Enterprises Progress: A Case Study of SME Entrepreneurs in Manado, Indonesia. *The Journal of Asian Finance, Economics, and Business*, 8 (1), 881-889.
- Ritter, T.H. & Lettl, Ch. (2018). The Wider Implications of Business-Model Research. *Long Range Planning*, 58, 1-8.
- Rose A. (2007) Economic resilience to natural and man-made disasters: multidisciplinary origins and contextual dimensions, *Environmental Hazards* 7, 383-98.
- Salami, S.O. (2008). Demographic and Psychological Factors Predicting Organizational Commitment among Industrial Workers. *Anthropologist*, 10, 31-38.

- Shiyuti, H.A., Zainol, F.A. & Ishak, M.S.I. (2021). Why Business Fail? A Thematic Review Analysis on SMEs. *The Journal of Management Theory and Practice (JMTP)*, 2 (2), 1-11.
- Singh, R.K., Koul, S., Kumar, P. (2017). "Analyzing the interaction of factors for flexibility in supply chain". *Journal of Modelling in Management*, 12(4):671-689.
- Strauss, A.L. & Corbin, J. (1990). *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory: Procedures and Technique* (2nd Edition); Sage, Newbury Park, London
- Stevenson. Joanne R, John Vargo, Vivienne Ivory, Chris Bowie & Suzanne Wilkinson (2015), Resilience Benchmarking & Monitoring Review, National Science Challenges.
- U.S. Census Bureau. (2021). *Current Population Survey*. <https://www.census.gov/programs-surveys/cps.html>.